

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

HLAVNÍ SMĚRY STRATEGIE VZDĚLÁVACÍ POLITIKY DO ROKU 2020

Vstupní materiál do veřejné konzultace k přípravě Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020

Praha, leden 2013

2

Hlavní směry Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020

Východiska

Základním smyslem vzdělávací politiky je odpovídat na otázku, jak by měl být organizován vzdělávací systém, aby přispíval k rozvoji společnosti, demokratického vládnutí a konkurenceschopnosti jednotlivců i státu v měnícím se světě. Z toho vyplývají nároky na kvalitu a relevanci vzdělávání, jehož hlavní cíle lze shrnout do čtyř oblastí:

- ☒ udržování a rozvoj kultury,
- ☒ osobnostní rozvoj člověka a jeho zdravý život a blahobyt,
- ☒ aktivní občanství,
- ☒ podnikatelství a pracovní uplatnění.

Vzdělávací politika je ve veřejném diskursu v naší zemi často zaměňována s dokumenty, které ji vyjadřují. V současné době je v platnosti nejméně 21 resortních koncepčních dokumentů různého označení, rozsahu a stupně závaznosti s podstatným významem pro oblast vzdělávání; k tomu přistupuje nejméně 8 hlavních národních nadresortních a evropských koncepčních dokumentů. Navzdory tomu nelze konstatovat, že by v České republice existovala dostatečná míra porozumění základním hodnotám, principům a směrům dlouhodobého rozvoje vzdělávacího systému.

Zastřešujícím rámcem pro tuto oblast zůstává Národní program rozvoje vzdělávání (Bílá kniha) z roku 2001, jehož platnost není formálně ohraničena. Bílá kniha byla výsledkem široké společenské diskuse, její obsah lze pokládat za stále relevantní a dosud nebyla nahrazena žádným jiným koncepčním dokumentem srovnatelného rozsahu a záběru.

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020, která bude zpracována na základě východisek a směrů uvedených v tomto materiálu, má být aktualizací a konkretizací směrů a cílů vzdělávací politiky obsažených v Bílé knize z roku 2001, jejímuž přijetí předcházela široká společenská diskuse. Strukturální změny prováděné na základě Bílé knihy, zejména nová školská legislativa z roku 2004, jsou v platnosti relativně krátkou dobu na to, aby mělo docházet k jejich zásadní revizi. Zároveň je však nezbytné obohatit vzdělávací politiku o reflexi nových zásadních faktorů, které v době přijetí Bílé knihy nebyly natolik výrazně přítomné. Ponecháme-li pro tuto chvíli stranou množství nových vědeckých poznatků o světě a člověku, je nutné brát v úvahu zejména dynamický vývoj informačních a komunikačních technologií a s tím související proměny cest a způsobů vzdělávání.

Strategie vzdělávací politiky také musí reagovat – v souladu s premisou představenou v úvodu – na palčivé soudobé problémy české společnosti, zejména krizi důvěry v instituce.¹ Nelze nevidět souvislost tohoto jevu se zjištěním, že čeští žáci vykazují v mezinárodním srovnání podprůměrnou míru sounáležitosti se školou, nemají školu rádi.² Průchod vzdělávacím systémem představuje jednu z prvních, nejvýznamnějších a současně časově nejrozsáhlejších zkušeností člověka s veřejnými institucemi během celého jeho života. Je proto zásadní, aby zejména školní vzdělávání kromě potřebných znalostí a dovedností formovalo také dostatečnou sebedůvěru a důvěru v ostatní lidi a v instituce. K tomu je nezbytné, aby škola byla vnímána jako prostředí, které se vyznačuje férovým přístupem a je vzdělávanými akceptováno a spoluvytvářeno. Je to nezbytné nejen pro rozvoj prostředí stimulačného ke vzdělávání, ale také pro posilování naší schopnosti podílet se na demokratickém vládnutí.

Strategie by měla být sjednocujícím rámcem pro vzdělávací politiku, který bude široce sdílen mezi jejími klíčovými aktéry i ve společnosti jako takové. Strategie bude přitom pojata jako obsahový mandát pro soustavu prováděcích dokumentů (zejm. dlouhodobé záměry), která by měla být podstatně jednodušší a přehlednější než dnes (viz Příloha 2) a jejíž součástí by nebyly rozporné. Vedle toho ministerstvo vyvine soustavu systémových indikátorů vzdělávací soustavy, které budou brát v úvahu společné referenční úrovně dohodnuté v rámci Evropské unie (viz Příloha 3) a budou konkretizovány a implementovány prostřednictvím příslušných dlouhodobých záměrů.

Nastavením srozumitelné hierarchie a vazeb strategických dokumentů péče státu o vzdělávací politiku a rozvoj vzdělávacího systému nemůže končit. Je nezbytné prosadit pojetí politiky především jako praxe, v níž politické cíle formálně ukotvené ve strategických dokumentech jsou skutečně naplňovány. Ve složitém prostředí vzdělávání to pro stát znamená jednak poskytovat průběžnou legislativní, finanční a metodickou podporu všem úrovním, na nichž se vzdělávací politika prakticky uskutečňuje, jednak uznat, že cílů vzdělávací politiky lze málokdy dosáhnout administrativní cestou. Cíle proto musí být formulovány jako relativně otevřené; v průběhu času, jak se vyvíjejí zkušenosti a postoje aktérů vzdělávací politiky a společnosti, dochází k proměně chápání pojmů a institutů, a tím k dotváření vzdělávací politiky.

Předkládaný dokument je vstupním materiálem do diskuze o dalším rozvoji našeho vzdělávacího systému. Jeho účelem je vyznačit hlavní směry, v nichž by Strategie vzdělávací politiky měla být připravována. Text shrnuje nejvýznamnější východiska a přibližuje návrh intervencí seskupených do pěti základních strategických směrů, které pro úspěšný rozvoj vzdělávání v České republice považujeme za určující. Připravovaná Strategie tedy nemá Bílou knihu nahradit, ale má ambici skutečně realizovat její podstatné cíle, a tak poskytnout základ pro dlouhodobý rozvoj českého vzdělávání v horizontu jedné generace.

¹ Analýza konkurenceschopnosti České republiky (MPO 2010) uvádí, že podle metodiky Světového ekonomického fóra je Česká republika v pořadí stupně důvěry v instituce na 123. místě ze 139 hodnocených zemí. ² Greger, Ježková (2007).

Směry vzdělávací politiky předkládané v tomto dokumentu vycházejí na jedné straně z domácích i zahraničních analýz českého vzdělávacího systému,³ komparativních studií⁴ a vlastních dat, a na straně druhé ze zhodnocení toho, jak jsou naplňovány současné strategické a koncepční dokumenty ministerstva, především pak Bílá kniha z roku 2001,⁵ která v roce 2009 prošla nezávislou evaluací.⁶

I přes nesporné kvality a důležité základy dalšího reformního vývoje identifikovala analýza Bílé knihy několik jejích základních slabin.⁷ Jsou jimi především:

- ☒ nestabilita vládnutí a slabá politická podpora,
- ☒ nesplnění základní úlohy zastřešujícího strategického dokumentu,
- ☒ nedostatečné rozlišení cílů, opatření a nástrojů,
- ☒ chybějící ukazatele nebo jejich nedostatečný monitoring.

Nová Strategie vzdělávací politiky bude pokračovat ve směrech vyznačených Bílou knihou, nicméně musí se zásadním způsobem ponaučit z procesu její implementace a neopakovat stejné chyby.

Základním tématem je zjevně otázka politické podpory, přesněji řečeno kontinuity politiky. Strategie vzdělávací politiky by proto měla být připravena způsobem, který vytvoří nejlepší možné podmínky pro její širokou akceptaci relevantními aktéry a společnostmi, a tím jí zabezpečí pevné místo základního stavebního kamene vzdělávací politiky v České republice do roku 2020.

Strategii vzdělávací politiky chceme na základě vyznačených východisek připravovat formou veřejné konzultace, která umožní všem relevantním aktérům (vzdělávaným, jejich rodičům, učitelům a vedení škol, zástupcům veřejného, neziskového i podnikatelského sektoru) i široké veřejnosti, aby jejich stanoviska a návrhy byly slyšeny a vzaty v úvahu. Veřejnou konzultaci chceme vést věcně a promyšleně, aby v ní významné množství aktérů mohlo dosáhnout sdíleného pojetí pojmů i cílů vzdělávací politiky.

Strategie vzdělávací politiky však přirozeně nemůže být dosaženo jen diskusí, ale bude k ní zapotřebí politického rozhodnutí. Kromě veřejné konzultace proto ministerstvo bude přípravu Strategie průběžně projednávat s příslušnými výbory Poslanecké sněmovny a Senátu, aby byly zohledněny dlouhodobé programové cíle politických stran zastoupených v Parlamentu.

Příprava vlastní strategie začne po úvodním kole veřejné konzultace tak, aby v jejím textu mohla zohlednit známé názory všech aktérů. Veřejnou konzultaci zahájí vstupní konference

3 McKinsey & Company (2010), Santiago (2012). 4 OECD (2012b), MŠMT (2012). 5 MŠMT (2001). 6 Straková et al. (2009). 7 Tamtéž.

5

v lednu 2013, kterou bude během jarních měsíců následovat série kulatých stolů zaměřených k jednotlivým profilovým tématům Strategie vzdělávací politiky. Zároveň se budeme snažit využívat i další metody shromažďování podnětů ze strany veřejnosti. První návrh Strategie bude připraven v průběhu léta a na podzim 2013 po standardním připomínkovém řízení a projednání v příslušných výborech obou komor Parlamentu bude Strategie předložena ke schválení vládě České republiky.

Vize: vzdělávací systém 2020+

Vzdělávací politika České republiky směřuje k rozvoji vzdělávacího systému, v němž:

☑ vzdělání je hodnotou samo o sobě, ☑ vzdělávání se nachází v popředí veřejného i soukromého zájmu, ☑ kvalitní vzdělávání je přístupné pro každého, funguje efektivně, spravedlivě a dává všem stejnou šanci, ☑ žáci a studenti vědí, co se od nich na každé úrovni vzdělávání očekává a co mohou oni očekávat od něj, ☑ žáci a studenti se rádi učí a jsou motivováni pro celoživotní vzdělávání, ☑ učitelé provázejí žáky a studenty vzdělávacím procesem, pomáhají jim dosahovat maxima jejich možností a spolu s nimi se rozvíjejí.

Hlavní směry vzdělávací politiky

1. Posílení relevance a prestiže školy a školního vzdělávání

Školy všech druhů od mateřských po vysoké čelí nejen svým specifickým problémům, ale na začátku 21. století se všechny ocitly na významné křižovatce. Vlivem rychlého rozvoje komunikačních technologií a stále snadnějšího sdílení informací i vlivem rozvoje sociálních sítí se zásadně změnila i představa o školním vzdělávání a nároky na něj.

České děti a náctiletí stráví u televize a na internetu více času než ve škole.⁸ To, co se dozívají a naučí vlastní aktivitou a ve svém prostředí sociálních sítí, na internetu, z médií, mohou často považovat za relevantnější než to, co se dozívají ve škole. Mnohé důležité procesy vzdělávání zejména získávání informací a vytváření postojů se tak neodehrávají jen ve škole, ale stále intenzivněji paralelně se školním vzděláváním ve „veřejném mediálním a síťovém prostoru“.

Pro vzdělávané, ale i pro zaměstnavatele a další zájmové skupiny, pro celou společnost tak škola ztrácí na svém tradičním významu a vlivu.⁹ Kompetence, které se stále více jeví podstatné pro život v 21. století, jako je schopnost spolupracovat, učit se, kriticky myslet, rozhodovat (se), vést i být veden, ale třeba i flexibilita, sebedůvěra, empatie, sebeřízení atp. a také stále rychleji přibývající specializované znalosti, se promítají do obsahu a forem výuky ve škole mnohdy pomalu, s velkým zpožděním nebo vůbec.¹⁰

Některé vzdělávací funkce dříve vyhrazené škole tak stále rychleji přebírají jiní aktéři jako rodina, instituce neformálního vzdělávání, zmiňovaný veřejný prostor¹¹ nebo komerční společnosti (např. tzv. měkké dovednosti). Škola ovšem neplní pouze funkci úzce vzdělávací. Oproti předávání informací nebo získávání kvalifikace pro trh práce nabývá ve škole na významu její role při zajišťování rovného přístupu ke vzdělávání, kompenzaci všech druhů znevýhodnění, rozvíjení osobnosti, utváření sdílených hodnotových postojů - ve výchově, při budování aktivních občanských postojů.

Prodlužování produktivního věku, stále rychlejší rozvoj nových technologií, rychle rostoucí nabídka vzdělávacích příležitostí mimo školský systém¹² i vznik nových profesí jsou jen některé z konkrétních faktorů, které mají a budou mít na formy, obsah i délku školního vzdělávání významný vliv.¹³ Vzdělávací systém musí na tyto výzvy reagovat. Neučiní-li různé kroky k tomu, aby se školy otevřely

světu mimo školu, který má na děti a mladé lidi stále silnější vliv, bude role škol ve vzdělávání dále erodovat, relevance školního vzdělávání upadat

8 NIDM (2011). 9 MŠMT (2012). 10 Rada EU (2010a). 11 NIDM (2011). 12 Viz např. MOOC – Massive Open Online Course, http://en.wikipedia.org/wiki/Massive_open_online_course 13 Evropská komise (2012a).

8

a prestiž školského systému v očích veřejnosti i politiků bude klesat. A to i s důsledky pro jeho financování.

Hlavní zamýšlená opatření:

☑ Vymezit a podporovat nezastupitelné funkce škol jako je zajišťování rovného přístupu ke vzdělávání, kompenzace všech druhů znevýhodnění, osobnostní a sociální rozvoj žáků a studentů, výchova ke sdíleným hodnotám lidských práv, svobody a demokracie i roli školy jako místa přímých sociálních kontaktů. ☑ Propojit výuku ve škole s procesy vzdělávání, které dnes probíhají mimo školu, na internetu a prostřednictvím dalších médií. Škola by je měla nejen reflektovat a využívat, ale také aktivně usměrňovat a doplňovat. ☑ Rozšířit možnosti dosažitelného vzdělání uznáváním výsledků neformálního vzdělávání a informálního učení (tedy programů mimo školu nebo aktivit přímo v oborech praxe). ☑ Monitorovat mimoškolní vzdělávání a nevytvářet podmínky pro synergie zdrojů mimoškolního vzdělávání (zejména včetně médií a sociálních sítí) tak, aby napomáhaly a podporovaly dosažení cílů školního vzdělávání. ☑ Posilovat roli škol jako center podpory celoživotního učení.

2. Odstranění slabých míst vzdělávacího systému

Součástí vize 2020+ je vytvořit takový systém, který umožní každému žákovi a studentovi naplnit jeho potenciál. K tomu je třeba zajistit dobrou dostupnost všech stupňů vzdělávání pro všechny společenské skupiny a naplnit vzdělávací programy relevantními vzdělávacími obsahy, na které bude možno kdykoli navázat dalším vzděláváním a které umožní dobré uplatnění v osobním životě i na pracovním trhu.

Jak dokládají četné mezinárodní studie, srovnání států OECD i vývoj v sousedních zemích, předškolní vzdělávání nejvíce ovlivňuje úspěšnost žáků v pozdějším vzdělávání i v celoživotním učení. Investice do vzdělání v tomto období vykazují nejvyšší návratnost, neboť díky neurologickému vývoji, ke kterému dochází v raném období života, je raná intervence nejúčinnější a na předškolní vzdělání mohou děti navazovat v průběhu celé další vzdělávací dráhy. Kvalitní předškolní programy zlepšují školní výsledky a školní chování, přičemž pozitivní efekty jsou silnější u dětí žijících v chudobě a dětí, jejichž rodiče mají nízké vzdělání.

Raná diferenciací vzdělávacích drah způsobuje, že se posiluje vliv zhoršeného rodinného zázemí na volbu další vzdělávací dráhy, a tím zůstává nevyužit potenciál mnoha mladých lidí. Nejúspěšnější vzdělávací systémy proto v poslední době přistupují k prodlužování společné

9

doby vzdělávání a zvyšování prostupnosti vzdělávacích cest.¹⁴ Existující nabídka poměrně rigidních a obtížně prostupných vzdělávacích cest s problematickou vzájemnou návazností v českém vzdělávacím

systemu představuje významnou zátěž pro vzdělávací systém a negativně ovlivňuje jeho efektivitu i výsledky.¹⁵ Zvýšenou pozornost zaslouží vysoká míra nezaměstnanosti absolventů oborů středního vzdělání s výučním listem.¹⁶ Problémy však pociťují i absolventi vyšších odborných škol, kdy drtivá většina z nich po absolutoriu pokračuje ve studiu na vysoké škole, namísto předpokládaného vstupu na pracovní trh.

Hlavní zamýšlená opatření:

☑ Zvýšit dostupnost a význam předškolního vzdělávání tak, aby kvalitní předškolní vzdělávání bylo dostupné všem dětem starším čtyř let bez ohledu na zaměstnanost matky či jiné okolnosti na straně rodiny dítěte. ☑ Zvýšit otevřenost a prostupnost vzdělávacího systému, mimo jiné zabezpečením dostatečného společného základu kurikula na každé úrovni vzdělávání jako opory pro pokračující vzdělávací cesty. ☑ Odstranit slepé vzdělávací cesty, navázat strukturu vzdělávacího systému na kvalifikační rámce uznávané v Evropě, včetně systémového začlenění vyššího odborného vzdělávání. ☑ Posílit skutečnou diverzifikaci vysokoškolského vzdělávání ve vazbě na strukturu studijních programů ustálenou v rámci evropských integračních procesů ve vysokém školství. ☑ Zvýšit prostupnost a relevanci odborného vzdělávání tak, aby se maximálně zvýšila jeho efektivita a užitečnost pro absolventy a zaměstnavatele. ☑ Klást větší důraz na klíčové kompetence ve všeobecném i odborném vzdělávání, aby se zvýšila možnost uplatnění absolventů na pracovním trhu a v dalším studiu a to nejen ihned po absolutoriu, ale i dlouhodobě, a aby absolventi byli dostatečně kompetenčně vybaveni také pro aktivní občanskou roli. ☑ Průběžně a systematicky monitorovat průchod žáků vzdělávacím systémem a upravovat vzdělávací dráhy s ohledem na kvalitu, efektivitu a prostupnost systému.

3. Ověřitelné standardy jako předpoklad zajišťování kvality

Prostřednictvím hodnocení vztaženého k jasným standardům získává systém zpětnou vazbu o tom, jakými znalostmi a dovednostmi žáci a studenti skutečně disponují a jak účinně je vedena jejich výuka. Zavedení rámcových a školních vzdělávacích programů bylo důležitým krokem vpřed směrem k lepšímu vymezení náročných očekávání toho, jaké úrovně zvládnutí má žák dosáhnout v preprimárním, primárním a sekundárním vzdělávání; v prostředí

14 OECD (2012a). 15 McKinsey & Company (2010), Koucký et al. (2010). 16 ČSÚ.

10

terciárního vzdělávání pak vědomí vysoké odpovědnosti za tvorbu studijních programů patří k základům akademické svobody.

Český systém jako celek zaostává za nejlepšími mimo jiné i proto, že se v něm jen v omezené míře uplatňuje systematické řízení kvality vztažené k jednoznačně definovaným standardům.¹⁷ Standardní úroveň znalostí, dovedností a způsobilostí není dostatečně vyjasněná; Národní program vzdělávání jako zákonem předpokládané východisko soustavy kurikulárních dokumentů nebyl zatím zpracován; rámcové vzdělávací programy regionálního školství směřují cíle výuky s pokusy o stanovení požadované úrovně zvládnutí. V důsledku toho jsou rámcové vzdělávací programy málo přehledné; měly by zůstat jen obecným rámcem. Vedle nich však podobně jako v nejlepších vzdělávacích systémech mají být vytvářeny ve spolupráci s učitelskou profesní komunitou konkrétnější,

srozumitelnější a strukturované nástroje k realizaci rámcových cílů.¹⁸ Nové impulzy v poslední době vycházejí z prostředí vysokoškolského vzdělávání, pro které samy fakulty vytvořily a pilotně ověřily standard v podobě kvalifikačního rámce.¹⁹ Nejúspěšnější vzdělávací systémy organizují pravidelná hodnocení, která se nespokojují pouze s absolutními výsledky, ale zjišťují i přidanou hodnotu škol.²⁰ Stále je však třeba mít na paměti, že standardy ze své podstaty vyjadřují pouze základní úroveň státem garantovaného vzdělání, role školy se nemůže omezit pouze na dosahování souladu se státním vzdělávacím standardem, a rovněž každý jedinec má být veden nejen k jejich pouhému splnění, ale k jejich překročení.

Pro zvyšování kvality vzdělávání však nestačí jen zjišťovat jeho výsledky, ale je třeba systematicky sledovat a jeho průběh a takto získané poznatky využívat pro přijímání podpůrných opatření na individuální, institucionální i systémové úrovni. V mnoha úspěšných systémech existuje vedle sumativního hodnocení výsledků jako klíčový prvek také účinný monitorovací systém podporující formativní hodnocení. Ten se primárně soustředí na sledování a podporu kvality a efektivitu vzdělávání v práci školy a učitelů, na vyhodnocování implementace opatření a na poradenství.²¹ Dlouhodobá a pečlivá práce s monitorovacím systémem a evaluace vzdělávacích institucí a procesů, oddělená od kontrolní a inspekční činnosti, je také zásadním nástrojem pro systémové řízení vzdělávacího systému a jeho celkových výsledků.

Hlavní zamýšlená opatření:

☒ Zpracovat Národní program vzdělávání jako základ soustavy rámcových vzdělávacích programů a východisko pro jejich komplexní revizi po roce 2020; zabezpečit jeho propojení s kvalifikačním rámcem pro vysoké školství a s Národní soustavou kvalifikací.

17 McKinsey & Company (2007). 18 OECD (2010). 19 Nantl, Černíkovský (2010), Hnilica, Pabian, Hájková (2012). 20 McKinsey & Company (2010). 21 Franke (2009).

11

☒ Vytvořit a periodicky aktualizovat respektované a srozumitelné vzdělávací standardy pro jednotlivé stupně vzdělávacího systému, a to v souladu s přehledněji strukturovanými obecnými rámci v RVP. ☒ Definovat náplň standardů jako státem garantovaná, jasně vymezená a relativně sevřená očekávání toho, které vědomosti, dovednosti by každý člověk měl získat v jednotlivých fázích svého vzdělávání. ☒ Na náročné standardy navázat i hodnocením výsledků, aby bylo možné hodnotit vzdělávací systém jako celek. Zároveň budou standardy sloužit jako referenční bod pro formativní hodnocení během celého studia. ☒ Nastavit standardy tak, aby bylo možné propojit monitorování výsledků a přidané hodnoty škol i s poskytováním zpětné vazby učitelům a žákům z pohledu jejich pokroku ve vzdělávání. ☒ Vytvořit monitorovací systém tak, aby identifikace silných i slabých míst škol i celého vzdělávacího systému zároveň podpořila školy a žáky ve zlepšování výsledků.

4. Role učitelů jako předpoklad kvalitní výuky

Rychlý rozvoj v rozsahu lidského vědění a v možnostech jeho zprostředkovávání si nezbytně vyžádá hlubší diskuzi o rolích a práci učitelů na všech úrovních vzdělávání.²² Kvalita vyučujícího nesouvisí pouze s jeho přípravou v rámci studia, ale i s jeho dalším vzděláváním a profesním rozvojem, který umožňuje flexibilní přizpůsobení výuky aktuálním potřebám a výzvám.

Kvalitní a respektovaní pedagogové jsou stěžejním předpokladem pro úspěch žáků a studentů.²³ V neúspěšnějších vzdělávacích systémech se učitelé rekrutují z velmi úzké skupiny nejlepších absolventů vysokých škol.²⁴ V ČR však jen velmi malá část nejtalentovanějších studentů pokračuje po maturitě ve studiu v oborech připravujících právě učitele.²⁵

22 Pod pojmem „učitel“ pro účely tohoto textu rozumíme pedagogické pracovníky i akademické pracovníky. Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu (dále jen "přímá pedagogická činnost"); je zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy nebo zaměstnancem státu nebo ředitelem školy, není-li k právnické osobě vykonávající činnost školy v pracovněprávním vztahu nebo není-li zaměstnancem státu. Pedagogickým pracovníkem je též zaměstnanec, který vykonává přímou pedagogickou činnost v zařízeních sociální péče. Akademickým pracovníkem je zaměstnanec vysoké školy, který může vykonávat jak pedagogickou, tak i vědeckou, výzkumnou, vývojovou a inovační, uměleckou nebo další tvůrčí činnost. 23 McKinsey & Company (2010), MŠMT (2012). 24 OECD (2012a). 25 Hučín (2012).

12

Většina studentů pedagogických fakult by se po ukončení studia chtěla věnovat učitelské profesi, nicméně pouze třetina z nich zamýšlí toto povolání vykonávat celý život.²⁶ Jednou z hlavních příčin nízké atraktivity učitelské profese je pro dobré absolventy fakult to, že nevidí ve školství příležitost k uplatnění svého osobního potenciálu, k tvořivé seberealizaci. Další dominantní příčinou je nedostačující finanční ohodnocení tohoto povolání. Ve srovnání s ostatními zeměmi OECD patří ČR k zemím s nejnižšími platy učitelů. Navíc přibližně 70–90 % vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců má vyšší platy než pedagogové základních a středních škol.²⁷ Řada studií zároveň ukazuje, že vedle kvality učitele je také jeho prestiž a postavení ve společnosti tím, co určuje a formuje jejich vliv na žáky a studenty a na jejich výsledky.²⁸

Učitelské povolání nevnímáme pouze jako nástroj předávání informací, ale především jako pomáhající profesi, která podporuje mladé lidi v rozvoji kompetencí nezbytných pro zvládnutí osobních i profesních výzev po celý život. Pro kvalitní vykonávání profese potřebují učitelé dostačující teoretickou, ale i praktickou přípravu v rámci svých studií a podpůrné mechanismy, které pomohou jejich dalšímu profesnímu rozvoji.

Hlavní zamýšlená opatření:

☒ V souladu s definovanými funkcemi školy zdůraznit roli učitele jako pomáhající profese zaměřené na podporu žáka v průběhu jeho vzdělávací cesty. ☒ Proměnit roli učitelů jednak revizí systému jejich počáteční přípravy s důrazem na kompetenční výuku, na získávání i uplatňování odborných poznatků souběžně s výukovou praxí, s důrazem na rozvoj žákovy osobnosti v demokratickém duchu, jednak zavedením systému profesního růstu. ☒ Zlepšit profesní přípravu učitelů posílením objemu praktické složky v počátečním vzdělávání učitelů, úpravou kurikula pedagogických oborů, s důrazem na kompetenční výuku a společně vypracované standardy, a vymezením jasného standardu učitelské profese. ☒ Podpořit profesní rozvoj učitelů zaváděním a rozvojem podpůrných mechanismů usnadňujících výkon učitelského povolání, jako jsou mentoring, další vzdělávání, sdílení dobré praxe a rovněž oddělení mechanických a administrativních úkonů od učitelovy pedagogické práce. ☒

Podporovat pedagogickou přípravu a profesní rozvoj vyučujících vysokých škol. 26 Podporovat učitelství jako elitní a atraktivní povolání stanovením jasné kariérní perspektivy učitelské profese a otevřením vzdělávacího systému pro další odborníky.

26 Factum Invenio (2009). 27 Múnich (2012). 28 McKinsey & Company (2007), OECD (2010b).

13

5. Kvalitní řízení vzdělávacího systému a posilování jeho kapacity

Kvalitní vzdělávací systém vyžaduje kontinuitu, předvídatelnost, pozitivní prostředí a vzájemnou důvěru. Tyto charakteristiky jsou dosažitelné pouze za předpokladu strategického a vysoce odborného řízení ze strany MŠMT a zřizovatelů škol. Zahraniční zkušenosti ukazují, že klíčovým rysem úspěšných vzdělávacích strategií je zvyšování řídicích a implementačních kapacit všech těch, kteří se na jejich realizaci podílejí – učitelů, ředitelů, akademických orgánů vysokých škol, úředníků, rodičů i široké veřejnosti. Pro skutečné zvyšování kapacit je ovšem nezbytné vytvořit účinné a nebyrokratické podpůrné prostředky a jasně stanovit kompetence všech zúčastněných aktérů.

Klíčovým problémem vzdělávání v České republice je absence kvalitního a strategického řízení, jakož i do značné míry i absence pravidelného a systematického vyhodnocování již zavedených opatření. Důsledkem jsou časté a ne vždy promyšlené změny, které odvádějí pozornost od zvyšování kvality výuky a zlepšování učení každého jednotlivého žáka a studenta. Zkvalitnění systému řízení a posílení jeho strategické dimenze předpokládá již jeden z cílů Bílé knihy a zároveň je i součástí mnoha analýz a doporučení.²⁹ Přesto poslední dekádu strategické řízení nahrazuje tvorba různých „strategických“ materiálů s často nesourodými cíli, bez jasné vize, kterou by sdílely, a především bez skutečné implementace v praxi.

Kvalitní a strategické řízení nelze jednoduše vytvořit novým strategickým dokumentem. V první řadě je třeba posílit schopnosti, znalosti, motivaci a leadership všech těch, kteří se na řízení vzdělávání podílejí – zejména pak ředitelů a rektorů/děkanů, učitelů a úředníků na centrální i regionální úrovni.³⁰ Zvýšit porozumění vzdělávacím procesům je však třeba také u rodičů, masových médií a široké veřejnosti. Zvyšování kapacit, které je jedním z hlavních doporučení hodnotících zpráv OECD,³¹ se netýká jen jednotlivců, ale také celých institucí a jejich schopnosti zkvalitňovat vyučování a učení, a pomáhat školám skutečně dobře vyučovat a žákům lépe se učit. Pro zvyšování kapacit je nezbytné vytvořit prakticky orientované podpůrné mechanismy, například v podobě mentoringu, koučinku, platform pro sdílení zkušeností, kvalitními metodickými pomůckami atd.

Slabinou řízení vzdělávání v České republice je i nejasné a neúplné vymezení rolí, pravomocí a zodpovědnosti mezi jednotlivými aktéry – v regionálním školství mezi školami, obcemi, kraji a MŠMT, ve vysokém školství mezi jednotlivými součástmi a orgány v rámci škol i mezi školami, ministerstvem a orgány pro hodnocení kvality vzdělávání a výzkumu. Decentralizace řízení provedená ve vysokém školství po roce 1990 a v regionálním školství po roce 2000 poskytla školám řadu pravomocí, ale i zodpovědností, které nejsou vždy kompenzovány účinnou podporou ze strany centra a zřizovatelů. Tato podpora by měla být zkvalitněna a více zkoncentrována tak, aby mohlo více docházet ke sdílení zkušeností a dobré praxe. Nutnou podmínkou je i zkvalitnění vzdělávacího výzkumu a jeho úzké

propojení s praxí.

29McKinsey&Company (2010), Santiago (2012), Straková et al. (2009). 30 Levin (2012) 31 Santiago (2012).

14

Hlavní zamýšlená opatření:

☑ Systematicky zvyšovat řídicí a implementační kapacity jednotlivců i institucí. ☑ Jednoznačně vymezit role, pravomoci a zodpovědnosti všech aktérů. ☑ Vytvořit a rozvíjet podpůrné nástroje a instituce, které pomohou učitelům lépe učit a ředitelům a akademickým orgánům lépe řídit vzdělávací i podpůrné procesy. ☑ Nastavit MŠMT jako koncepční a strategické centrum, které rozvíjí vzdělávací systém na národní úrovni a zajišťuje kontinuitu a sdílení vzdělávací politiky. ☑ Zlepšit veřejnou dostupnost dat o vzdělávacím systému a vzdělávání a nastavit systém pravidelné evaluace vzdělávací politiky. ☑ Zkvalitnit výzkum v oblasti vzdělávání a zvýšit jeho využití v praxi.

Zdroje

ČŠI (2012): Závěrečná zpráva o přípravě, průběhu a výsledcích první celoplošné generální zkoušky ověřování výsledků žáků v počátečním vzdělávání. Evropská komise (2012a): Eurydice 2012. Evropská komise (2012b): Stanovisko útvarů Komise k vývoji v oblasti Dohody o partnerství a programů v ČR pro období 2014 – 2020. Evropská rada (2010): Evropa 2020 – Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění. Evropská rada (2012): Doporučení Evropské rady k Národnímu programu reforem pro rok 2012 a Konvergenčnímu programu ČR 2012–2015. Factum Invenio (2009): Analýza předpokladů a vzdělávacích potřeb pedagogických pracovníků pro zkvalitňování jejich pedagogické práce. Franke, C. (2009): Bildungsmonitoring in Sachsen, Sächsisches Bildungsinstitut. Greger, D., Ježková, V. (eds.) (2007): Školní vzdělávání. Zahraniční trendy a inspirace. Karolinum, Praha. Hnilica, J., Pabian, P., Hájková, T. (2012): Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání. Díl 3. Zkušenosti a doporučení. Praha. Hučín, J. (2012): Motivace, priority a kvalita uchazečů o VŠ studium. SCIO, Praha. Johnson, G., Scholes, K. (1993): Exploring Corporate Strategy. Koucký, J., et al. (2010): REFLEX 2010 – Zaměstnatelnost a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu. Středisko vzdělávací politiky PedF UK, Praha. McKinsey & Company (2007): How the World's Best Performing Systems Come Out on Top. McKinsey & Company (2010): Klesající výsledky českého základního a středního školství: fakta a řešení, Praha. MPO (2010): Analýza konkurenceschopnosti České republiky. Praha. MŠMT (2001): Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Praha. MŠMT (2007a): Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR. Praha. MŠMT (2007b): Strategie celoživotního učení ČR. Praha. MŠMT (2010): Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2011-2015. Praha.

15

MŠMT (2012): České školství v mezinárodním srovnání – stručné seznámení s vybranými ukazateli publikace OECD Education at a Glance. Praha. Münich, D., Straka, J. (2012): Být či nebýt učitelem: platy českých učitelů pohledem nákladů ušlých příležitostí a širší souvislosti. Nantl, J., Černíkovský, P. et al. (2010): Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky. Díl 1. Národní deskriptory. Praha. Národní institut dětí a mládeže (2011): Hodnotové orientace dětí ve věku 6 – 15 let. Praha. OECD (2009): Review on Evaluation and Assessment Frameworks for Improving School

Outcomes. Paris. OECD (2010a): Ontario, Canada: Reform to Support High Achievement in a Diverse Context. Paris. OECD (2012a): Education at a Glance 2012: Highlights, OECD Publishing. Paris. OECD (2010b): PISA 2009 Results: Executive Summary. Paris. Rada EU (2009a): Závěry Rady o strategickém rámci evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy („ET 2020“). Rada EU (2009b): Závěry Rady o profesním rozvoji učitelů a vedoucích pracovníků škol. Rada EU (2010a): Závěry Rady o zvyšování úrovně základních dovedností v rámci evropské spolupráce v oblasti školství pro 21. století. Rada EU (2010b): Závěry Rady o kompetencích na podporu celoživotního učení a o iniciativě „Novými dovednostmi k novým povoláním“. Rada EU (2011a): Závěry Rady o systému předškolního vzdělávání a péče: nejlepší start do života pro všechny naše děti. Rada EU (2011b): Závěry Rady o modernizaci vysokoškolského vzdělávání. Riehl, C., Leithwood, K. A. (2003): What We Know About Successful School Leadership. Laboratory for Student Success, Temple University, Philadelphia. Robinson, V. M. (2007): School Leadership And Student Outcomes: Identifying What Works and Why. Auckland. Santiago, P., et al. (2012): OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Czech Republic 2012, OECD Publishing, Paris. STEM/MARK (2009): Sociologický výzkum zaměřený na analýzu struktury postojů a očekávání veřejnosti k oblasti školství, výchovy a vzdělávání. Straka, J. (2012): Být či nebýt učitelem: platy českých učitelů pohledem nákladů ušlých příležitostí a širší souvislosti. Praha. Straková, J. (2007): Kurikulární reforma z pohledu šetření Kalibro. Pedagogika, 57(1), Praha. Straková, J. et al. (2009): Analýza naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (Bílé knihy) v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání. Praha.

16

Příloha 1: Návaznost směrů Strategie vzdělávací politiky („Strategie 2020“) na Bílou knihu 2001

Hlavní směry Bílá kniha

Role škol „Půjde o vyváženost poznatkového základu kurikula, rozvoje kompetencí i osvojování postojů a hodnot. Bude prohloubena vzájemná provázanost mezi cíli, obsahem vzdělávání a kompetencemi, důraz bude kladen na získání klíčových kompetencí. Půjde o novou orientaci vzdělávání: naučit se poznávat.“ (str. 38)

Slabá místa vzdělávacího systému

„Předškolní vzdělávání svým pojetím, výchovným zaměřením a organizací života má pozitivní vliv na pozdější úspěšnost dětí, úroveň jejich výkonů i schopnost společenské integrace.“ (str. 45)

Standardy a jejich naplňování

„Vyšší míru samostatnosti škol v rozhodování je nutné vyvážit systematickým hodnocením dosažených výsledků, aby byla zajištěna jejich kvalita i efektivita.“ (str. 92)

Role učitelů „Chceme-li rozlišit kvalitu a náročnost práce učitelů i ostatních pedagogických pracovníků a platově ji vyjádřit, je nutné vypracovat systém kariérového postupu, na němž by závisel postup platový.“ (str. 44)

Řízení systému a budování kapacit

„Úlohou MŠMT jako centra tedy bude především stanovit strategické cíle a hlavní principy, definovat pravidla hry, vytvářet odpovídající podmínky, založit hlavní mechanismy nepřímého řízení,

monitorovat procesy, vybudovat komplexní systém evaluace na všech úrovních tak, aby byla zajištěna odpovídající úroveň vzdělávání.“ (str. 21)

17

Příloha 2: Přehled hlavních strategických a koncepčních dokumentů v oblasti vzdělávání

Hlavní dokumenty v gesci MŠMT Platnost Aktualizace

Národní program rozvoje vzdělávání ČR – Bílá kniha

2001+ -

Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol

2011 – 2015 2012

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR

2011 – 2015 -

Další dokumenty v gesci MŠMT Platnost Aktualizace

Operační program „Vzdělávání pro konkurenceschopnost“

2007 – 2013 -

Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže

2007 – 2013 2010

Operační program „Výzkum a vývoj pro inovace“

2007 – 2013 -

Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj ČR

2008 – 2015 -

Akční plán podpory odborného vzdělávání 2008 – 2015 -

Aktualizace Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí

2008+ součást NAPIV*

Priority aplikovaného výzkumu, vývoje a inovací ČR

2009 – 2011 2012

Akční plán realizace Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí

2009 – 2011 součást NAPIV*

Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT

2009 – 2012 součást NAPIV*

Koncepce rozvoje informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání

2009 – 2013 -

Škola pro 21. století – Akční plán pro realizaci Koncepce rozvoje informačních a komunikačních technologií ve vzdělávání

2009 – 2013 -

Strategie celoživotního učení ČR 2009 – 2015 2009 (implem. plán)

18

Národní akční plán inkluzivního vzdělávání – přípravná fáze

2010 – 2012 -

Národní politika výzkumu, vývoje a inovací 2011 – 2015 2012

Koncepce státní podpory sportu 2011+ -

Národní strategie podpory klíčových gramotností v základním vzdělávání

2012 – 2017 -

Národní inovační strategie 2012 – 2020 -

Priority v gesci MŠMT v budoucím období kohezní politiky

2014 – 2020 -

Ostatní dokumenty Hlavní gesce

Platnost Aktualizace

Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti ČR

vláda ČR 2012 - 2020 2012 (mechanismus implementace)

Národní program reforem vláda ČR 2011 - 2020 2012

Koncepce romské integrace vláda ČR 2010 – 2013 -

Strategie boje proti extremismu MV 2009+ 2010

Národní strategie protidrogové politiky na období

MV 2010 – 2018 2012 (akční plán)

Strategie prevence kriminality v České republice

MV 2012 – 2015 -

Národní strategie finančního vzdělávání (dříve Strategie finančního vzdělávání)

MF 2007 – 2015 2010

ET2020 EU 2009 – 2020 2012

* Národní akční plán inkluzivního vzdělávání

19